

Оригинални научни рад

UDK 821.163.41.09

DOI 10.7251/SVA1714256L

COBISS.RS-ID 6493208

ЗНАЧАЈНО ПОЕТСКО ДОСТИГНУЋЕ Још један покушај тумачења интимистичких песама Милоша Видаковића

Доц. др Обрад Лукић¹

Педагошки факултет, Независни универзитет Бања Лука

Апстракт: Милош Видаковић је књижевник Младе Босне који је у нашој књижевноисторијској науци остао недовољно проучен и неоправдано мало познат и признат. Писао је лирске песме слободне форме, сонете и књижевну критику. Песник је идеолошки био везан за Младу Босну и припадао групи најистакнутијих младобосанских песника и критичара. Књижевна критика још ни данас нема целисходнијег одређења према његовој поезији иако је прошло више од сто година од објављивања његових првих радова у часопису „Зора“ (1908). Остало је нерешено главно питање детаљније анализе његовог стваралаштва

Овај рад треба да покаже колико су недовољно уочене естетско-уметничке и идејне вредности поезије Милоша Видаковића. У раду ће бити обухваћене Видаковићеве интимистиучке песме слободне форме. Средишњи циљ истраживања је да се на основу дубље и свеобухватније анализе ове поезије дође до уверљивих књижевно-критичких аргумената за превазилажење клишеираних вредносних судова и да се што боље осветли песник као уметник и као национални борац.

Суштина рада је покушај да се методом анализе и исцрпније интерпретације опишу оне основне естетске и моралне вредности поезије Милоша Видаковића узимајући у обзир друштвену стварност времена у којем је песник живео.

Кључне речи: *лирске слике, мотиви, осећања, љубав, лепота, срећа, живот, оптимизам; туга, бол, клонулост, незнађе, мистицизам, песимизам, смрт.*

Милош Видаковић као уметник није одвојен од обичног човека и његових потреба, чак му је и врло близак. Он прилази том човеку из масе и песмом *Не пролазите*² осуђује отуђеност истичући своју забринутост за људе:

„(...) Сретам се с људима другим
Здравим се и разговарамо...“

¹ Доктор књижевних наука, e-mail: obrad.lukic@yahoo.com

² *Сабрана дела*, стр. 95.

У самоослушкивању живота песник примећује човека, пружа му руку и њему се поверава у боли и патњи. Свој песнички сензибилитет он у својој конкретности и непосредности дели са оним ко апстрактно не мисли и интересовањем за човека спушта се у свакодневну животну праксу. Своја осећања бола дели с човеком и позива људе да се сроде и зближе:

„Стани и кажи ми, човече, друже,
(...) Кажи ми, драги, ...“

Песник сада није онај парнасовац доследан и постојан у парнасовским поетским начелима већ песник и човек који разуме масу.

„(...) Само не пролазите више тако
Ко туђи, ко страни једни другим“.

Он свакодневно сусреће безосећајне и ћутљиве људе и тешко му пада што се међусобно опходе као странци. Бори се против отуђености људи и заговара солидарност и међусобну сарадњу међу њима. Намера му је да покаже проблем човекове издвојености у једном инертном времену Босне и Херцеговине пред Први светски рат. То је доба у коме се монотono живи, где влада умор, чама и досада.

Занимљива је симболика снега у песмама сродних по теми мртве средине. У више песама он помиње снег где је он мање виђен као основни елемент зимског пејзажа а више као покривач паланачке досаде и мртвила. За илустрацију ове тврдње узећемо већ помињану песму *Иза пола ноћи*. Док се у мемљивој кафани варошки свет без „свијетлих сневе“ и „ведре пјесме“ начин забавља уз вино и чаше:

„ ... вани зимски вјетар пуше
И снијег пада, снијег пада“.

Сликом снега се покрива једна учмала примитивна средина где се млади људи трују у алкохолу док „плачу виолине“ и „звече чаше“. У том смислу још занимљивија је песма *Пада снег бео*³. Песма је компонована од три строфе састављених од по пет једанаестераца и свакој строфи је придодат петосложни стих „Пада снег бео“, који се понавља. Тиме је песник постигао пун ефекат у приказивању самоће, отуђености и празнине. Снег има функцију симбола, он је знак заборавља којим се све покрива и изравнава.

Песници Младе Босне су се често у сликању мртве средине користили именицама снег и киша и њиховом симболичном значењу. Да овде подсетимо на Видаковићеву песму која у наслову има именицу снег. Осамљени песнички субјекат, тужан и самотан доживљава вањски простор и зимски пејзаж у затвореном полутамном простору. Песма *Снег*⁴ показује како песник под белином снега „патује у чудесни мир“.

³ *Босанска вила*, 1912, под насловом: *Мир Живота*, *Сабрана дела*, стр. 42.

⁴ *Босанска вила*, 1911, *Сабрана дела*, стр. 88.

„А напољу је ноћ, ноћ и снег и звезде.
И полусветла прашина снежна
Пуни ми самотну собу
И паде на под и покриваче,
И паде у моје срце“.

Стихови су израз интимног доживљаја спољашњег ритма зимске идиле који га сетно у срцу дира док песник у младалачком заносу размишља о одајама „лепих и уснулих девојака“. Визуелни детаљи само су оквир једне тужне слике усамљености. Још сугестивнији је звучни део слике из једне песме без наслова⁵:

„На срце моје, на далеку раван,
Снег пада, пада те вечери целе“

Помешани визуелни и акустични ефекти носе у себи суморну ноту, а завршни стих прве строфе и стих на крају песме: „Бескрајна киша мојим срцем пљушти“ израз су големог песниковог душевног бола. А снег је доживљен као смирај, утешитељ који својим падањем пригушује болни јецај жалосног срца и узнемирене душе. Исто расположење је у песми *Мир живота*⁶:

„Белином засути
Друмове лепоји срећи воде.
Срце је мирно, срце моје ћути“.

Лични доживљај смештен је у зимску природу где се снег уплиће у душевно стање и показује се као оличење духовног терета који човека притиска. Природа и човек-песник стопљени су у једно болно помирење. Постоји чврста веза између песничке слике спољашње тишине зимског амбијента и унутрашњег песниковог мира.

Када је реч о Видаковићевом песимизму требало би имати на уму једну крупну чињеницу. Смеле и опасне акције које су предузимали чланови Младе Босне завршавале су се и погибијом. Организовање атентата на представнике омрзнутог окупаторског режима стварало је атмосферу ишчекивања смрти. Успостављен је култ жртве, а лична храброст појединца с трагичним завршетком у свести преживелих произвођила је смисао завета и заклетве да ће се наставити борба. Са свечаним и узвишеним осећањем заклетве дате на гробовима погинулих хероја омладинци су били унапред помирени са смрћу. Тако је смрт ушла као мотив у омладинску књижевност.

Посебно су у време анексије песници Младе Босне били разочарани и утучени, опседнути песимистичким расположењем. Пуни су неверице, депресије и црних слутњи стихови Јове Варагића:

„Не дишем више твојом душом, свијете,
Радости ситне твоје нису за ме...“

⁵ Песма је објављена без наслова. *Сабрана дела*, стр. 54.

⁶ *Сабрана дела*, стр. 42.

Умире живот, што га досад живих,
И с њиме свијет са сластима свима,...

Умире живот, тек што сам га позн'о...⁷

Песме су мотивисане мртвом средином, мртвом драгом, мртвим богом, а у њима су заступљени изрази мртав, умирање и смрт. Милош Видаковић песмом *У очима једна туга стоји*⁸ говори о умирању пре гроба:

„Далеко су младост и снаге
Што су мртве пре но што су биле...“

Највиши степен бола у песми *Биће јесењи дан* помешан је са осећањем слободарског пркоса. Слобода је Видаковићев духовни портрет, лирски опис његовог револуционарног лика. У песми се доста простора даје мотиву личне жртве за ослобођење од ропства и тираније. Култ мучеништва биће нарочито изражен након неуспелог Жерајићевог атентата на Варешанина 1910. године. Он би у једном величанственом тренутку историје желео да умре као борац. Чињеница смрти уздигнута је на степен симбола.

„Све ће умријети, умријећу и ја“

Он слути величанствени тренутак обрачуна човека с ропством. Све је мртво око њега и у њему; у свему постоји општа апокалиптична интеграција смрти. У једном необичном склопу свесне афирмације смрти помешана су осећања дубоког песимизма и непомирљивог пркоса. Заснована су на неком унутрашњем парадоксу.

Песимистичко расположење Видаковић је испољио и у теми мртве драге. Ова тема заступљена је код водећих романтичара Радичевића, Змаја и Костића, а кад је реч о српским модернистима највише су је неговали Сима Пандуровић и Владислав Петковић Дис.

Песма *Дан бола* је потресна слика умрле младе девојке. Гроб као земаљски симбол смрти у песми се не помиње али се смрт простире на сваку појединост а осећање бола се уздиже и добија мотивацију трагедије. Трагика је густа, испуњена тежином збиље. И природа је испуњена слутњама туге и смрти:

„Сву ноћ је ветар витло и врискао по путу

(...) Негде у неком куту
Девојци једној мртвој свадбено међу руво!“

Слика природе блиска је дирљивој стварности смрти и рађена је од звучних детаља. Акустични ефекти преовлађују над визуелним.

⁷ Јово Варагић, *Судбина*, Српски књижевни гласник, 1908, XXII 2, стр.102. *Сабрана дела*, стр. 256.

⁸ *Сабрана дела*, 1971, стр. 70.

Визуелни детаљ „голем се спушта облак“ уоквирује слику у тамно и снажно утиче на доживљај болног одјека вриска у простору. Звучна слика јаким тоновима опада од „вриска“ ветра на почетку песме до задњег поздрава мртвој девојци исказаног шапатам на крају песме. Персонификован ветар „чудан“ са „чудноватим шумом“ уноси својим „врискањем“ промену и стрепњу. Тужни гласови песме су најбоља слика тренутка људске судбине и тријумфа смрти.

„Жалобно свеће горе.“

Пратње се у црнини помичу „бледим друмом“. Црна застава смрти приказана је визуелним детаљем који у себи носи суморну ноту.

Песник нас у песми уводи узвиком бола, вриском, којим удес појединца бива најављен стањем природне појаве која у људској боли саучествује. Одазивање природе болној судбини младе девојке даје песми нарочит тон и оквир. Након немирне и ветровите ноћи:

„Јутрос је мирно и немо“

Док ујутро, уместо за свадбу, девојку спремају за сахрану и ветар се смирује показујући како и природа учествује у људској боли и зауставља се над призором људске смрти. Саосећање околине у којем учествују и природне појаве могло је бити изазвано тужним призором преране смрти младе девојке. Бол није остала у уобичајеној људској димензији, примерена смрти старе особе. Умире младост и бол је свеprisутна а саосећање обувата и природу. Оно што у овој песми фасцинира јесте – удес и међусобни однос људског бића и природе.

У песмама с мотивом смрти све одише загонетном, свуда присутном претњом нестанка, све тоне у мистичну слутњу скончања. У њима се живот неминовно сусреће са смрћу. У овим песмама сусрећемо се са мртвом средином, мртвим градом, мртвим животом па и мртвим богом. Кроз овај мотив он посматра судбину целокупног босанског народа. Говори о томе да је овај народ несрећан јер му је и отаџбина таква пошто је притиснута теретом туђинске управе.

Мотив мртвог бога говори о Видаковићевом поимању бога и улоге религије у васпитању народа и обликовању његове националне свести. Песник се пита да ли се трагична судбина народа може прихватити као израз и воља божанске силе. Колико бог учествује у избављењу народа? Видаковић је имао разлога да се трагови религиозности виде у његовој лирици. Шта ради бог ако је свуда пустош, мрак и бесмислено умирање? Песник не види никакву силу или спасоносну идеју која ће спречити пропадање земље и народа па се у очајању за помоћ обраћа свевишњем богу следећим речима:

„О благи, благи, дај нам овде свима

Тишине мирне и утешних речи,

У којим среће и милости има

Што болна срца милује и лечи.⁹

За себе и свој народ песник од бога утеху моли и тако показује своје схватање да бога има. Међутим, у Видаковићевој поезији има и таквих стихова у којима овај песник пориче постојање бога. Видаковићев однос према богу изражен у песми *Молитва* идентичан је Кочићевим ставом:

„О, боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи, које душмани не разумију а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје...“¹⁰

Евидентно је да Кочић у својој песничкој прози *Молитва* као и Видаковић призива бога. Подударност се не огледа само у наслову песама. Она лежи у пророчкој визији и заједничком страховању за неизвесну судбину своје земље и народа. Оба писца мучи исти бол, једнако пате и страхују отворено тражећи божију помоћ. Тако Видаковић својом инвокативном песмом *Молитва* у име народа упућује молбе богу као заштитнику који може да разуме невоље народне, пружи утеху и улије наду:

„Учини благи да нам срце слуги
Долазак једне светлости бескрајне...“

Песник заступа народ чије су молитве дубоко урезане у његовој свести. Народ је обременен болом и потребан му је лек, љубав и милост. Отуда молба песника упућена благом богу да притекне у помоћ унесрећенима. Он моли милост за све јер је свима место уз бога. Зазивањем божијег имена за народ се траже путеви спасења који воде из мрака у светлост као симболу слободе. Видаковић ће, међутим, изрећи и то да се народ нашао у таквим приликама у којима и не добија више то традиционално патријархално васпитање са обележјима религиозности. Он с горчином констатује:

„Наша црква у тишини спава.“¹¹

Поражавајуће је сазнање да је утихнуло оно једино право и свето место са кога се глас народа уздиже према богу. Ни црква више ни као верска институција, ни као верски објекат није оно место где се напаја надом и вером.

Песма јасно говори о бедном духовном стању и угроженом верском положају народа. Присвојном заменицом „наша“ песник одређује припадност цркве српском народу и тако нескривено показује своју припадност и блискост том истом народу чија је црква. С болом и тугом присећа се прошлости :

⁹ Милош Видаковић: *Молитва*, Српски књижевни гласник, 3/1923, 4, стр. 266.

¹⁰ Драгомир Гајевић: *Босна- земља и људи у дјелу Петра Кочића*; у књизи *Босанске теме*, Свјетлост, Сарајево, 1989, стр. 196.

¹¹ Песма *Наша црква*, објављена као прилог у листу *Народ* 3/1912, 257.

„Кад је народ силазио с гора

Својој цркви пун вере и жеља,“ када је народ одржавао своју духовну подлогу испољавајући се слободно у својој вери. Прошло је оно време када је народ јутром и недељом пунио цркву и у молитви налазио срећне тренутке и празнично расположење:

„Јутарња је свим утеха била,
Свежим дахом својих молитава.
И једна се чудна светлост лила
Кроз прозоре...“

Песмом се објашњава тешко време окупације кроз које пролази парохија. Црква је напуштена, сама, у њој нема верника и не држе се молитве. Тамо где народ осмишљава свој живот, у цркви и вери, не светли више светлост светосавља.

„И срећа нам далека, далеко.
Наша црква у тишини спава.“

Ови стихови задње строфе су најелементарнији подаци о стању православља у Босни и Херцеговини за време аустријске управе. Јасно је осликано тешко време по српски народ, његову веру и цркву. У стиховима нема ни трачка оптимизма. Народ чије богомоље остају празне и пусте никакве среће нема. У резигнацији је изречено једно горко сведочанство.

Песниково окретање небу и свемогућем значајна је димензија његовог поетског надахнућа у песми *Ураган се спрема*¹². У први план избија неиздрживо, напето стање са наговештајем ратног сукоба:

„Ураган се на нас спрема
На целога хоризонту.“

Лирски субјекат већ у најави осећа „ватре страшне“ и да „ваздух смрди паљевином.“ У предосећању страшних догађаја и у ишчекивању неизбежног оружаног обрачуна он се обраћа Господу да пази на борца за слободу:

„Када с грчем оружје стиснув
Несрећни борац наш
Мотри,

Господе,
Подари вере,
Подари снаге и свести.“

Сматра да је Он извор и уточиште свему, моћ и заштита, вера и нада. Христ који је на небу изнад земље, све може и све види, праведнике и мученике испод неба. Због тога песник верује у Његово покровитељство и баш му у том пресудном тренутку за нацију шаље

¹² *Сабрана дела*, 1971, стр. 100.

своје вапаје. Међутим, овај став увелико је преображен, доведен у сумњу и већ се може назрети у средишњем делу песме:

„Јер, доста је свега било.
Ти ниси праведан, боже,
Ти ниси благ и милосрдан.“

Своју наглу промену песник образлаже етичким разлозима. Он показује своју осетљивост према нацији за коју ни бог није имао довољно разумевања па се нашла у бедном стању. Вређа га досадашњи однос бога према народу па га чак и окривљује за његове прилике јер није био праведан и милосрдан. Један нагли заокрет из христорљубивог у бунтовно расположење прелази чак у претњу и уцену:

„И децу нашу
Нећемо учити више твојој љубави.
Кандила нећемо палити
Ни цркве походити.“

Овде, већ, више бог није вечна доброта из које љубав и топлина зрачи. Стихови су израз одрицања бога као заштитника и великог пријатеља. Уцена је очигледна. Уколико сад изостане помоћ божија, из корена се мења и однос према цркви. Она ће бити бојкотована и као верска установа (институција) негирана јер се неће вршити верски обреди. Бесмислено је уважавање бога ако је он немоћан и ћути пред несрећом која је на помолу. Овде је бог стављен на проверу. Ако сад не осети народно страдање и не одазове се да спречи зло, њега ће се народ с правом одрећи. Упињање погледа у Свевидећег има у овој песми за циљ да испита да ли је бог напустио своју мисију. Глас разочараног очајника сада је израз срцбе и прекора:

„Доста је било свега
Ово је последњи час.“

Занимљиво је ипак да на крају песме песника напушта колебљивост и осећање сумње и он поново призива бога за вођу народа ка победи:

„Ураган се на нас спрема.
Поведи нас, Господе,
Дошао је час.“

Љубав према богу која је била сумњом нагрижена поново испуњава човека. Испуњена је и празнина између песника и његове вере у бога што ипак на крају показује да није пукла веза између Творца и човека.

Двоумица, која је сколила песника и поколебала га у његовој чистој вери, присутна у овој песми, постоји и на другим местима у његовој поезији. Тај биполаран став према богу песник заузима и у песми *Мир живота*, (1912). Изгубљен и самотан у празном свету он патетично изјављује:

„Нити се тешим каквом добром вером,“

да би се као прави верник у другој строфи исте песме обратио богу:
„И клечећ болан скрушено се молим,“

Оно што пада у очи су два истодобна пулсирања песникова осећања. На релацији контраста приказана су два истовремена стања: кад песник у вери нема утехе и кад се у њој скрушено моли.

Готово на исти начин Видаковић се представља у песми без наслова посвећеној Иви Андрићу која и почиње именом *Гле, Иво...*

Обраћајући се свом пријатељу и гимназијском другу он не крије своје мрачно расположење и указује на опште сивило у друштву:

„Све је суморно, суморно“.

Песник изјављује да је бог немаран и равнодушан према појавама на земљи и наглашава како је немоћан да промени суморан живот:

„А горе негде за облаком ћути
Сакривен полумртав бог
Наш добри.“

Упућен је прекор богу због ненаклоњеног односа према људима . У очекивању божије реакције човек у невољи упире поглед у небо призивајући бога као заштитника, а он:

„... пригнуо је чело уморно,
Па ћути...“

Песник не прихвата овакав став макар дошао с највишег, божанског места и у баналној, сатиричној слици приказује бога који се крије од својих слугу и повлачи на небо „не марећи за поземљаре“¹³. Човек напуштен од бога препуштен је сам себи и у залудном чекању неког срећнијег доба живи своју самоћу.

Видаковић пева о ћутању божијем пред невољама света и јада се пријатељу Андрићу износећи у тренуцима сумње колебљиво своју двоумицу у темељне хришћанске вредности. Нема више „лепе вере“ из прошлих времена и песника испуњавају помешана осећања и опседају безбожничке мисли о скривеном и полумртвом богу.

Уз све ове песимистичке изјаве о полумртвом богу иде и неколико пута поновљен охрабрујући израз „наш добри“. Овај стих говори да песник није изгубио потпуну веру у бога и да се и даље узда у његову милост и доброту. Опет, као и у песми *Ураган се спрема* примећујемо расцепљену песникову личност. Једним делом свога бића он је скептичан према богу, а другим својим делом је пригрлио бога. Биполаран однос према богу дефинисан је хришћанским признањем божије доброте, а на другој страни у исто време указивањем на немоћ свемогућег. Нежна и осетљива Видаковићева природа није могла да остане на чврстој линији побуне против бога. За разлику од обичног човека он је као песник ближи богу и преко своје песме успоставља

¹³ Н. Страјнић: *На гозби код бога*, ИТП Змај, Нови Сад, 2002, стр. 5.

контакт с њим. У својим песмама Видаковић призива бога у име нације којој је неизвесна будућност. Због угрожене нације не сме да дође до расцепа између бога и људи. Катастрофалном стању народа мора се наћи излаз. Песник се нашао у процепу између бесмисла стварности и очајне потребе да се оно превазиђе. Мучи га страшно знање да је доведена у питање делотворност борбе против бесмисла јер је и сам бог на ту чињеницу заћутао. Овде ће нићи клица песимизма која ће се развити и на песника утицати да са неверицом сагледава свет.

Овом песмом Видаковић поставља питање саме вере. Има ли уопште поробљен народ слуха за бога када му овај окреће леђа? Да ли је човек одустао од дужности да у таквим условима слави бога или је у невољи и тешком страдању народа потреба за богом још већа и изражајнија.

У склопу свих тих питања ипак на крају млади песник даје предност животу и самопоуздању. Желео је да превлада религиозне предрасуде и да покаже да је највећи бог сам човек. Он осећа недаће, моралну и психолошку кризу којом је оптерећен човек и живот и свестан те невоље исказује и своју унутрашњу драму. Трагичан осећај живота продужиће се у интимистичким песмама о самоћи и тишини.

Видаковић врло често у структуру својих песама уграђује мотиве самоће и тишине. Они су по својој уметничкој функцији неодвојиви и увек исто емоционално обојени. По овом обележју Видаковић није новатор, готово сви наши песници с почетка века били су инспирисани овим мотивима. Доживљај самоће представља код Видаковића неодвојиви део његовог интимног бића. Атмосфера осамљености преовлађује у песми *Самоћа*.¹⁴ „Седећи тако налакћен на прозору“, песник гледа изнад кровова и огорчен са сузама у очима осећа:

„И град је мртав. И дом је пуст.
Мистично ћутање у улицама.
Мир.“

Лирска слика пустоши дата на почетку песме развија се кроз песникове медитације до краја. Иако песма говори да је песник егоцентрични песимиста, што је у основи и тачно, али ипак он своју личну патњу доживљава и као део опште људске патње. Он, истина, тугује над личном несрећом у својој усамљености, али самоћа као проклетство људске судбине на имплицитан начин се кроз стихове песме провлачи у свом универзалном значењу.

Песма *Самоћа* за своју поенту има осећање осамљености и у том смислу може да представља синтезу његове лирике са мотивом самоће. Међутим, овај мотив се јавља као незаобилазни пратилац

¹⁴ Песму под овим насловом објавио је Предраг Палавестра у књизи *Књижевност Младе Босне II*, Сарајево, 1965. на стр. 337, а у рукопису је била без наслова.

многих Видаковићевих песама слободне форме. *Јесен, У звезданој ноћи, У моме граду, Снег, Тишина, Тишина живота, Мир, Туга, Јесења киша, Девојачка песма у сутон* само су неки од наслова песама у којима он доминира.

Бежање из света стварности макар с намером трагања за чистом душом, знак је црног песимизма и најнижег облика пораза људског бића. У том недостатку самопоуздања остаје она веза с природом:

„Да распем нити које срце вежу

За шум ветрова и за мирис цвећа.“ (Песма без наслова¹⁵)

Осећање усамљености које га одводи од стварности живота, бескрајне и празне средине води га у природу у којој је присутно одсуство човека. Овде налазимо потврду да природа никад није била изван песникове личности.

Живот природе са својом елементарношћу песник је доживљавао као део свог духовног и телесног бића. Тако ће он, већ на почетку свог поетског стварања, своју исповест младог усамљеника сместити у поноћни јесењи амбијент. У складу са симболистичким тежњама његову пажњу заокупља суморна ноћ и атмосфера јесени која га у тренуцима самоће у песми *Јесен*¹⁶ доводи до плача:

„Са пуно туге и са пуно јада
Суморна поноћ дотакла се мене
Сву ноћ сам слушао како јесен пада
И мирно гледао како лишће вене.“

Јесен као годишње доба послужила је песнику као прикладан оквир осећању сете и самоће. Слика јесени није разрађена, једини конкретни мотив који упућује на њу је лишће што вене, али цела песма својим тоном одговара јесењем сивилу. Осећај незнања руше снове и оптимизам и песник постаје свестан илузије у којој се налази.

Мотив самоће код М. Видаковића значи повлачење из вањског света у свој лични интимни свет. Ноћ је време када се песник осећа слободним у простору духа и препушта се мислима и сновима. Сви снови, полет и нада, све оно што природно иде с младим данима, нестало је, остала је само чулна обмама, илузија, варка. Самовање у песми *Јесен* није само терет који носи сам песник као индивидуа већ је оно, као извориште песникове инспирације, истакло његово размишљање о судбини уопште младог човека „под млаким сунцем и покровом беде“. Самоћа је стање у коме се зачиње песимистичка мисао о драми човекова живота. Мисао о беспомоћности човека долази као сазнање у тренутку самоће и ноћне тишине и дубоко потресају и узбуђују песнике чија душа у тренутку снажне емоције проговара болом.

¹⁵ *Сабрана дела, стр. 54*

¹⁶ *Босанска вила, 24/1909, 19-20, 294.*

Слична по мотивима је и песма *Тишина живота*.¹⁷ Подлогу јој чини самоћа, тишина и мртва средина. Прецизно је назначен тихи живот усамљеног појединца, скривеног од мноштва и док време неумитно пролази за човека је:

„Тишина увек кобнија и већа.“

Мотив самоће развијен је у пластичној слици где је људски живот представљен у једној мрачној средини где се ништа значајно не дешава и песник примећује да живот пролази „кроз бескрајне осаме“, једноличан и монотон. Живот тече у осамљености људи и беспомоћно се врти све у истом кругу. Као у ракићевој песми *Долап* представљена је мала монотона средина са људима „без великих страсти и великих греха“. Видаковић се жали на тишину свакидашњег живота.

Готово све Видаковићеве интимистичке песме везаног или слободног стиха су једна болна исповест која исказује интимну самоћу и зебњу. Кроз све песме провлачи се песников интимистичко-усамљенички немир. Мале су границе између помешаних мотива туге, усамљености, љубави, среће, снова и сви некако усаглашено егзистирају у песми. Често су његове песме прожете дубоком тугом, а некад, опет, кроз благу резигнацију изржавају усамљеничку меланхолију као у песми *У звезданој ноћи*¹⁸ где лирски субјекат у својој усамљености није потпуно издвојен из спољашњег света:

„Прозори су отворени. Широм вани
Ведрина је осветљена.“

Песник се пантеистички предаје светлу и звуцима што долазе споља из јединствене стварност и природе. У божанском сједињењу с природом он се отима злохудој слутњи и препушта светлости крупних звезда и дубоко у себи осећа музику живота:

„Тиха свирка негде на дну душе свира.“

У унутрашњи простор песникове душе слива се вањски простор даљине и својом светлошћу и звуковима уносе дах оптимизма над порушеном срећом.

Код Видаковића се у поезији истиче, о чему се и понешто и рекло, симболика простора као један шири тематски круг. Чудесно конструисан пејзаж и ноћ као време којим се сугеришу сетна, а најчешће мрачна расположења присутни су и у овој песми као Видаковићев, препознатљив, поступак и елеменат лирске целине.

Песниково бежање у осаму углавном се догађа ноћу или у сутону и благим предвечерјима. Слика усамљености у овој песми дата је у ноћном амбијенту који није мрачан већ осветљен звездама. Његова самоћа овде је изазвала једно пантеистичко одушевљење природом и њеним гласом:

¹⁷ *Босанска вила*, 1912.

¹⁸ *Српски књижевни гласник*, 41/1940, 7- *Сабрана дела*, стр. 52.

„О, ослушни кроз тишину дубоку,
Како чудно звезде шуме и путују.“

У том сусрету с вањским светом песник за тренутак се ослобађа самоће и у чудном доживљају природе његов физички его усмерен је ка ирационалној атмосфери бесконачне васионе:

„Почуј како ноћни дуси немо снију.“

У интимном монологу песник је закупљен тајнама човекове душе. За таква расположења ноћ је најпогоднији амбијент. Отуда знатан број његових песама у свом садржају носе ову временску димензију као и у наслову *Сетно вече, Иза пола ноћи, Девојачка песма у сутон, У тихој ноћи, У ово вече, Сутон, Ноћ у касаб*.¹⁹

Као и свим симболистима Видаковићу је ноћ као драга тема била уточиште његовом повлачењу из свакодневнице. Она је својим мраком била оквир свим његовим „сивим песмама“. Све су те песме обележене сенкама и сутонима, али има и оних, као и што је ова *У звезданој ноћи*, са месечином и светлим звездама. У њој, на пример, звезде и небо нису књижевни декор, стилске фигуре, него симбол недокучивих тајни и недостижна пространства у којима песник неодољивом чежњом жели да закорачи. Мотрећи тако из своје осаме на небо и звезде песник налази спокоја своме духу. Ноћ као мера тишине и спокојства у овој песми доноси много светлости. Светлост га као универзални симбол живота води у отвореност постојања. Песма се доима као лирски сан у коме „тиха свирка“ из плавичастиг свемира са чудесном неком сетом ипак песнику у дно душе уноси музику живота. У овом кругу песама с мотивом ноћи мало је оваквих са зраком усређитељске светлости а више оних са магловитим и тамним осећањем или са ужасним присуством смрти.

Код ових песама са просторном и временском конотацијом занимљиви су неки песнички реквизити којима се послужио Милош Видаковић у грађењу песничке слике. Прозори, на пример, у песми *У звезданој ноћи* имају функцију повезивања затвореног и отвореног простора. Песник каже: „Прозори су отворени.“ Они му пуштају светлост и откривају лепоту света која се као реална слика показује изван његове самоће. Овакав детаљ налазимо у песми *Над градом* „Варош мирна.: прозори јој разветљени“ као саставни део лирске слике у опису града. У сличној функцији прозоре видимо у стиху песме *Туга* „Све прозоре вароши у пламу...“ Међутим, у песми *У светлости јула* којој је у основи самоћа и песимизам, песник моли:

„Девојко! Приђи и затвори прозор,
Навуци завесе непрозирне...“

На исти начин песник посматра у *Песми болесника*:

„А прозори су затворен,
Спуштене су завесе тешке.“

¹⁹ У *Царским сонетима*, такође, присутан је мотив ноћи (сонети *Ноћ и Сутон*). Прим. аутора.

Представе прозора дате су на један начин када је требало приказати слику раскошног града, а на други начин када се слика нека тужна атмосфера самоће, болести или смрти. Ове се представе уклапају углавном у симболичку слику и доприносе потпунијем утиску и целовитијој слици. Или се с прозора поглед баца на богатство и лепоту осветљеног града, или се с њих у чежњу гледа у небеско, звездама украшено, пространство или се њима затвара неки тамни простор у коме пребива неки резигнирани и малодушни самотник или болесник. Тако се прозор као песнички реквизит појављује, кад је отворен, као симбол наде и живота, а кад је затворен он симболише самоћу, немоћ и мртвило, све у зависности од песникове инспирације и раположења. Али и ван поетског оквира, у материјалном и појмовном смислу посматран, он је део грађевинског објекта, куће стана, у ширем смислу и града, који повезује унутрашњи и вањски простор. Видаковић као песник често је у тим просторима.

Као део таквог једног градског простора кула се у Видаковићевом поетском надахнућу јавља као симбол затвореног простора, изолације од спољашњег света, као знак тамнице и самоће. Захваћен трагичним расположењем написао је у духу тадашње помодне лирске дескрипције песму *Кула заборавља*²⁰. То је једна тугаљива, извештачена песма о уклетој књегиници испевана у ларпуларистичком поетском маниру.

„Ту затворена пре хиљаду лета
Уклета једна књегиница спава,
Заборављена од целог света,
У старој кули заборавља.“

Милош Видаковић је, као, у осталом, и сви песници из тог периода, у својој поетској опсервацији имао градску средину и певао је о граду на начин сличан другим младим песницима. Није то била само његова поетска идеја него се мотив града у књижевности природно наметао и био добро прихваћен након деветнаестог века када су се сеоске теме више обрађивале. Именица град улази у наслов неколико његових песама: *Над градом*, *У моме граду*, *И град је мртав*, без наслова, *Ноћ у касابي* и *У паланци*, као и у структури оних с другачијим насловом.

Уочавамо да је песник опевао свој град што се наговештава и насловом његове песме и првим стихом „у моме граду у долини“, међутим, Видаковић у неким тренутцима пева уопштено сликајући град, велики богат, са много цркава, звоника и споменика, где је „множина запаљених светиљака“ као на пример у песми *Над градом*. Најчешће за такву средину везује мотив драге више присутне у

²⁰ *Српски књижевни гласник* 28/1912, 6, стр. 426-427. У истоименом часопису испред ове песме објављена је *Заборављена*, песма хрватског песника Владимира Черине. Хрватски и српски књижевници наступали су заједно како у револуционарном, етичком, тако и у естетском креативном смислу.

сновима и где су доласци, састанци и растанци мистично доживљени као производ имагинације.

Видаковић се није могао оглушити ни пред призорима маловарошког живота и не слика само „месечину белу“ по градским алејама него се посвећује паланци укључујући покаткад и мотив са села:

„Прођоше прашним друмом
Весели сеоски свати“²¹

У средишту ове реалистичке слике налази се жена. Да поближе мало погледамо овај мотив у Видаковићевој поезији. О жени је певало скоро цело поколење и углавном јој се прилазило галантно. Појављивала се праћена звуцима вилоне на баловима као принцеза. Дакле, виђена је у градској средини и салонском ентеријеру са свим пратећим декором што је било у складу са поетским помодарством преузетим од страних, западних песника.

Наведени стихови потврђују да Видаковић није превазишао поетику реализма иако се дејство модерних идеја у његовој поезији увелико осећало. Претапањем стилова и идеја песник је обезбеђивао свежину и животност својим стиховима. Тако се и жена као мотив у Видаковићевој поезији јавља у различитим околностима, просторима и значењима. Песникова веза са женом најчешће је успостављена у сновима, сећању, у тренуцима усамљености, сете и туге:

„Минуше срцем сећања на једну
Далеку љубав дечачку и чедну“²²
(*После љубави*)

Или „...
ја цело јутро ево
Само сам луто, луто и снево
Далеку, чедну,
Заборављену,
Неверну,
Девојку“ (*Залутао спомен*)

Изгубљен у сопственом болу он се обраћа девојкама као сестрама: „Сестре драге, ево нам се креће-сетан сумрак и сетна осама“ (*Девојачка песма у сутон*)

Видаковић није имао правило у ословљавању жене. Видели смо где жену види као сапатника и сестру када проживљава осаму и тугу, али у једној песми без наслова²³ у којој је изражено предвиђање потресних догађаја, сукоба и рата за песника је жена другарица:

„Мрачна мисо наше чело купа.
Спрема нам се бура другарице!“

²¹ *Глас народа*, 16. V 1920. (прилог. *Сабрана дела*, стр. 87).

²² *Српски књижевни гласник* 41/1940, 7, 507/ *Сабрана дела*, стр.75.

²³ *Народ* 3/1912,251,2; *Сабрана дела*, стр. 76.

У неким песмама срећемо именицу жена „Ах, целивао сам раскалашно-пребелу жену.“ (*Песма*), „Да сањам топле приче и златокосе жене“ (*Јесења киша*). „Далеко негде сетне жене- Певају, певају“ (*У тихој ноћи*) „Само не жену коју волим“ (*У ово вече*). У поетској комуникацији са женом код Видаковића наилазимо и на отменији израз - госпо:

„Уз шапат ноћи сањиве и касне
-Ја ћу ти љубити очи моја госпе.“ (*Дођи*)

Чини се, да, ипак, у својој болећивости и сентиметалности Видаковић опевајући своју драгу, употребљава углавном ту реч која најчешће и делује најприсније:

„Самотна моја драга живи“ (*У моме граду*)
„Ко поздрав драге из далека“ (*Тренуци среће*)
„Пођи драга“ (*Јутро у роси*)

„И сећање на глас лепе драге, ...“ (*У очима једна туга стоји*-песма без наслова) и тако даље.

У обраћању се често песник служи једноставним изразом-девојка:

„Девојко моја, драга моја“ (*У паланци*)
„О, чувај ме, девојко, чувај!“ (*У светлости јула*)
као и у другим ситуацијама и поетским преокупацијама:
„На свежем челу девојачком“ (*Песма о свету*)
„У девојке, што се на нас благо смеше“ (*Кроз сећања*)
„Девојке залевају суву земљу“ (*Манастирска башта*) и у врло дирљивој песми (*Дан бола*) с мотивом умрле драге:
„Девојци задњи поздрав шапћу и мрачну песму зборе“.

Песник је жену називао оном речју која му је највише одговарала у зависности од тога да ли му је она била објекат мистичног обожавања када јој је давао узвишен изглед или је била предмет чежње, прижељкивања, промашене, искрене, идеалне или изгубљене љубави и среће.

Често је жена заогрнута сенком амбијента или песниковим расположењем па је изражена нејасно, представљена у сновима, сећању, неодређена и нестварна. Жена је била више метафора за изгубљену наду или пропали идеал него што је стварно опевана особа. У часовима осаме, потпуно слободан, окренут својој души он је тражио и проналазио драгу особу са којом би искрено могао да подели те тренутке празнине:

„Јесени ове целе тмурни ветри пушу,
Ко ће ми прићи данас, ко ће ми смирити душу.“ (*Јесења киша*)
„О дођи! Тада испод мирних грана
Ми ћемо сањати и жудети снено.“ (*Дођи*)
„О пођи! На нас светлост чека“, (*Тренуци среће*)
„Хајде драга, са песмама, с много звука,“ (*Јутро у роси*)

Оно што у романтичарском обожавању драгане посебно надахњује песника и буди интимне љубавне немире су њени делови тела. Нарочито се као присутни детаљи у сликању жене истичу очи, коса и руке.

„Ах, гледао сам сањарске очи.“ (*Песма*).

„Вите сенке и косе вијоре.“ (*Сутон*).

„Мене су такле беле руке.“ (*Песма*).

Понекад песнику „Замиришу недра умиљата“ (*Поезија*) или „Усне једне шапућу занете“ у истој песми, а једну лепу комбинацију ових детаља песник је остварио у песми *Кула заборава*:

„Лепе јој очи никад није такла
Ничија усна, нит је душа жива
Видела икад бела недра њена.“

И, наравно, срце као стандардни песнички реквизит не само у љубавној поезији Милоша Видаковића нега као и опште место у песмама интимне исповести очаја, страха, патње и песимизма.

Од извесне хладноће коју је испољавао према жени Видаковић је ишао до дивинизирања њених особина и тај градацијски поступак применио чак и у њеном ословљавању од обичног имена жене и девојке до отменијег и приснијег, госпе и сестре, и најзад „слађег“ имена лепе и добре драгане.

Видаковић у својој поезији није представио неку одређену жену, познаницу или сусеткињу као што су то чинили Змај, Јакшић или Алекса Шантић, већ непознату и далеку жену. Као поетски мотив његова жена била је непозната дама мистичне лепоте за којом је жудео и коју је у сну сретао, чекао и дозивао. Он је у мистичном надахнућу сањао о тој магичној, узвишеној жени. Негде у дубини своје унутрашњости он открива љубав према имагинарној жени.

И кад о љубави пева он пева с патњом и болом а ретки су тренуци праве среће кад радост срцем завлада као у песми *Песма о свету*²⁴ где је песник сав у ритму природе и ослушкивању песме што из света стиже заљубљенима:

„И велика је радост у срцу, кад се далеко плаве горе,

Када се нашироко пружају сунчана поља.

----- и свет је препун певања

Онима који топло воле.“

Песма је у форми невезаног стиха и пева о платонској љубави:

„На свежем челу девојачком

Спавају радосно мисли и милоште.“

У њој влада библијски тон где нема ни трунка бруталног натурализма. Песник је склон романтици и романтичној еротици.

²⁴ *Српска омладина* 1/1913, 8, 145. Сабрана дела, стр. 72.

Љубавна осећања код Видаковића су више болна сећања проткана мотивима природе, чежња и самоће. Песник успева да ухвати оне унутрашње патетичне и фиктивне слике у сну и сновиђењу, али у љубавном осећању нема младићког шеретлука и разметљивости. У његовим љубавним песмама понекад има чисте, непосредне љубави, али је и више мистификације овог осећања у духу дескриптивности и лорпурлартизма.

Да се Видаковић у свом поетском надахнућу додиривао с мистицизмом не говоре само његове песме самоће, туге, бола и снова, које и јесу на граници мистичности, већ он има и оних песама које директно говоре о овој теми. Таква је песма с насловом *У тишинама мистичности*.

„У тишинама мистичности, што се чине
страшно далеке, мутне и незане
Пролази живот и срце самотно
на површини бескрајној, плавој
Стоји и ћути...“

Истакнуто је песниково трагично осећање пролазности живота и сазнање колико је човек самотан и мален у кратком животу. Плава површина на симболичан начин представља бесконачност простора и времена и непрекинуту егзистенцију која траје. У тој егзистенцији човек је бачен у очај и препуштен је немилосрдној судбини.

Песма *Пут екстаза*²⁵ обрађује исти мотив, само што је тај мотив овде развијен на знатно ширем плану.

„И тада негде-негде у дну мене
Отварају се једна непозната
Вечито мирна и мистична врата
Што воде у свет незнан...“

Песник је овом песмом показао свој однос према тајнама и сложености света. Кад се човек издвоји из света у свој сопствени свет тишине, „кад замру чула“, како рече, душа се сједињује с нечим што је непознато и једино блиско богу. Тада човек „под сводом једне бескрајне тишине“ доживљава осећање бескрајне радости и у том заносу види „пут један има посут златним песком“. У том усхићењу људско биће постаје чисто духовно биће и досеже божанске просторе:

„Пут-уклет-којим у пјанству екстаза
Одлазе душе у висове неме,
Где вечност ћути и престаје време,
Где нема туге ни болних пораза.“

Суморна истина о пролазности среће и живота најпотпуније је изражена у Видаковићевим елегијама. Скоро да је свака његова песма

²⁵ *Преглед* 13/1939, 190, 531-532. Сабрана дела, стр. 38.

елегија јер исказује неку нијансу тужног осећања: сету, жалост, тугу, бол. Тако су и стихови песме *Јесен*:

„О, куда гину моји млади дани
Под млаким сунцем и покровом беде;“

проистекли из трагичне свести о узалудности наде и бесмисла живота. Жаљење за промашеним животом исказано је са призвуком смрти. Песник је изгубио сваку веру у будућност и у безнађу сопственог живота жали младост што пролази као звук виолине:

„Тако младост ко да мине
У ноћ гласом виолине,
Болних жица.“ (*Девојци*)

Исто расположење је у основи песме *Јесења киша*, једне од најлепших Видаковићевих елегија, у којој лирски субјекат свестан свог положаја, искреним, исповедним тоном призива утешитеља:

„-----, ко ће ми смирити душу,
Што жали младост рану у песми препевану?“

Све његове елегије спеване су у болном грчу једног младог човека, усамљеног и беспомоћног, препуштеног својој узалудној нади пред „општим удесом“.

Време је, ипак, да се каже да увек није било тако мрачно и очајно, јер, имао је Видаковић и ведријих тонова и песама које, уместо таме и туге, носе светлост и радост. Те оптимистичке песме биле су у складу са борбеним расположењем омладине у годинама пред Први светски рат. Песник добија инспирацију да о свету проговори на ведрији начин. Видаковић у своје интимне преокупације уноси више ведрине, снаге и оптимизма, а потискује духовно клонуће и песимизам.

Већ у песми *Сунчани дани*²⁶ превладан је песимизам као осећање света. Песник овом песмом најављује преокрет и указује на нов смисао живота:

„Ја писах суморне пјесме, растужен, у самоћи;
----- Али
Дошли су дани сунца, и ја се снажим.
Јаблани шуме, шуме... Ведро ме јутра буде.
Под врућим небом чезне и буја живот нови.“

Овде више то није онај песник који не може да нађе светао и радостан тренутак. Уместо болног вапаја проклијава нада да ће лепша јутра гранути. Не сагледава се живот као фатализам, већ као радост. Лирски субјекат је прочишћен и окрепљен, одбацује мрачну слику и осећа светлост и живот.

У песми *Светлост* исказан је елементарни напон за животом и радостима које живот пружа.

²⁶ *Босанска вила 25/1910, 1-2, 9. Сабрана дела, стр. 65.*

„Светлост, светлост што радост ствара
И буди нас ко пурпурна зора,
Светлост која видике отвара-
Тамноплавих и далеких гора.“

Песма *Лето*²⁷ је права химна сунцу и природи. Песник излази у свет природе, поља, биља и цвећа. Конкретни мотиви цвета, лабуд, поље, жито, кукуруз зраче изванредном поетском лепотом.

„Данас се топлим зраком сунчева светлост топи,
Мирише младо лишће и плодови у класу.
У овом дану мене заносан живот опи
И по мом срцу цвеће, веру и срећу расу.“

Опис лета је сав у јарким бојама јер песник снажно доживљава ту светлост што се код њега прелива у неизмерну радост.

„О радујем се много што и ја растем и ничем
Ко младо лишће, трава и бокори од ружа.
О радујем се силно што сунцу живом кличем
У часу кад се за њим хиљаду руку пружа.“

Оквирна слика импресивног летњег пејзажа важан је амбијент преко кога песник долази у додир са светом. Дескриптивни детаљи имају за циљ да лепоту природе уклопе у основно осећање радости којим је заокупљен лирски субјект. Слика природе није декор него израз расположења. По мотивима среће и животне радости истичу се и песме *Тренуци среће*, *Песма о свету*, *Над градом*, *Липе*, *Постале су руже* и друге, али ова песма *Лето* издваја се од осталих по социјалној димензији коју у себи садржи. Песник каже:

„О, у те зрачне дане
Сироти бога славе, сањају ведре снове!
Сироти благослов шаљу, с очима пуним суза,
На сунчана поља пуна жита и кукуруза.“

Песма не износи само осећања песника као лирског субјекта, тренутке среће доживљавају и они сиромашни јер од плодног лета очекују приносе. Песник се овде дотакао и социјалне невоље свога народа и његовог вапаја за опстанком. Песма, дакле, није ствар самог појединца. Управо то отворено осећање које у себи носи Видаковић према свом народу говори о њему и његовој поезији много више од онога што је у критици примећено. Он је исказао изразе саосећања са невољама свога народа. Ова песма је пример да у његовој интимној лирици има социјалног акцента помешаног са религиозним мотивима и исповедним ламентацијама. Песник попут Шантића говори о сиромасима и невољницима, али не у песимистичком тону. Песма истиче животну радост и надање. Људи не губе веру у живот. У односу на песимистичке песме ова је егзистенцијални скок из очајања у веру.

²⁷ Босанска вила 26/1911, 15-16, 229. *Сабрана дела*, стр. 45.

Шантић је, на пример, истицао моралну снагу и животну ведрину својих рибара, кириџија, угљара и ковача о којима је певао. Видаковић, што је реткост, ево, у својој песничкој визији има сеоски свет и његов живот. У овом смислу очигледна је Видаковићева сродност са Вељком Петровићем. Вера у сељака била је изражена код Петровића јер је сељак успевао да очува националност и традицију. Видаковић, морамо признати, није сељаку поклањао много пажње нити се лично везао за село и сеоске мотиве. Вељко Петровић је био везан за своју Војводину и веровао у потенцијалну снагу земље. Сличан глас долази од Видаковића:

„Покликом здравим ветре и воде свеже.

Хиљаду веза мене за земљу и живот веже.“

Остварено је јединство оног унутрашњег, субјективног са оним спољашњим, објективним. Песник није равнодушан према сигнаlima који стижу из његове земље и живота који га окружује. Он показује своју заинтересованост за спољашњи свет па његова песма, иако нема неки друштвени задатак као социјална песма, ипак не затвара се у сопствену самодовољност и не диже се високо изнад животне стварности. Додуше, у Видаковићевој интимистичкој поезији слободног и везаног стиха има мање родољубља него у *Царским сонетима* али и појединачне назнаке овог мотива довољне су да покажу како песник није увек у духу ларпирлартизма и да и овом својом поезијом задире у животни и људски простор. Његово индивидуално испољавање пригушено је дејством објективне стварности. Ова карактеристика Видаковићева препознатљива је и у његовим сонетима и критичким чланцима. То показује да Видаковић није раскинуо везу с „родом“, ону стару везу коју је успостављало песништво XIX века и потврђује да код модерних песника ни у другој деценији XX века у поезији није превазиђена романтична национална свест. Препознајемо, дакле, код Видаковића ону шантићевску повезаност са родном грудом и народним животом.

У књижевној критици постоји мишљење да је Видаковић премало мислен писац. Међутим, ако се мало пажљивије размотре његове песимистичке или, свеједно, песме о светлости, као извору живота, може се уочити да се песник у тренутку снажне емоције дотакао неких истина о човеку, свету и животу. Такве се песме показују транспарентним тек кад читалац успостави ближу комуникацију с њима, односно када се по духу приближи песнику. У моменту стварања песник је тада испуњен наговештајима и он кроз симболе доживљава свет и размишља о нестајању, пролазности, животу и смрти. Тада му се мисао јавља као спој срца и сазнања. Већ смо видели да је један од доминантних мотива у структури његових песама мотив мртве средине. Он је као мисаон песник покушавао да се издигне изнад те прозаичне баналности „да се издигне и отуђи од те средине“. Тада су му се у самоћи као визији откривали, некад јасно

некад као наговештаји, облици појединих истина и сазнања. У таквим песмама стоичким миром размишља о смрти и пролазности живота. Ми смо расправљали о тим песмама, а овде само да поменемо заједнички именитељ тих песама, синтагме као што су мртви живот, мртва драга, мртав град, мртва земља, мртав бог итд, које одиста упућују на главни мотив смрти. Мисао о смрти није само производ песникове маште него истинско просуђивање о њеној трагичности. И као подсвесна слутња она је трагична јер се не може избећи нити отклонити, изнад је сваке кривице, изнад сваке одговорности, као крајња мера људске судбине:

„Видиш ли где се устављају чула
И читав свет у њима. Копним, копним.“ (*У светлости јула*).

Мисао о узалудности и пролазности живота није била једина мисао која је пратила Видаковићева поетска осећања. Мисао се јавља и када је песник доживљавао срећу, радовање, љубав и то у симболистичким рефлексивним песмама у којима доминирају светлост, звезде и небеске висине као мотиви.

„Ах, светлост једна тихо броди
По видокругу изнад ствари.“ (*Тренуци среће*)

Песник покушава да се отме безнађу и пева о срећи које није било. Мисао о срећи подстакнута је светлошћу којој човек тежи као елементарној животној потреби. И песник жели да у сопствену душу усели светлост, радост и срећу:

„Одакле светлост на врхунце
Ко зоре ведре да заруде,
Одакле ово моћно сунце
И осећање среће луде?“

У поезији Милоша Видаковића честа су места где је истакнута песникова мисао о скривеном и далеком животу и човекова жудња да достигне тај виши смисао живота. Да чулност и младост побеђује мртвило живота песник је лепо исказао у песмама *Снег*, *У светлости јула* и *Манастирска башта*.

„Спавају нежна деца загрљена,
С уснама отвореним
И миришући на млеко.
Спавају девојке чедне и лепе
И миришу на пролеће свеже.“ (*Снег*)

Песма слави младост и женственост. У овој импресивној слици изражена је мисао о лепоти живота, његовој вредности и трајању. „Као што жир у себи носи слику храста и њему стреми“²⁸ тако и младост у себи носи слику живота који траје. Тријумф младости и

²⁸ Никола Страјнић: *Плави дах шуме*(Избор), Задужбина Петар Кочић, Бања Лука-Београд, 2004, стр. 7; из предговора Лидије Бошковић.

живота назначен је и у песми *Манастирска башта* где су у контрасној слици представљене младе девојке како се својом игром, младошћу и лепотом истичу у затвореном простору сивих, високих зидина манастира. Исказано је сазнање да се живот у свом трајању непрекидно обнавља и да у лепоти и младости има увек свој заматак.

Песник је тражио неку своју, личну истину и живео у уверењу да је потпуно схватио космос:

„Ја видим огромност неба и сву величину,
Осећам покрет величанствен
Света звезда.“ (*Сићушан бол*)

Није задирао дубоко у метафизику и није тежио за космичком истином јер је веровао да је сам установио неку универзалну животну истину. Осећајући бол свога срца у песми *Сићушан бол* песник се „пред безмерношћу свега“ сам теши:

„Видиш да нико твога бола не чује.
Видиш све надмашава величином
Тебе, што ситан стојиш на ситној звезди.“

Све је за песника ситно и ништавно, и бол, и човек па чак и Земља као звезда на којој човек живи, све је невидљиво „за величину свеукупности“. Лични бол осећа и види као општи светски бол:

„Док све у лудом налету јури,
И земља и звезде,
Остаје бол.“

Да је људско биће спој тела и духа толико је позната чињеница да и не представља неку посебну мисао. Међутим, може бити занимљив начин на који се човек одређује према тој чињеници. Песник Видаковић у песми *Реч тела* говори о раздвојености тела и духа. Дух је миран и спокојан, а тело је узнемирено, буни се и протествује. Песник даје предност духу:

„Тело! Тело!
Не уноси немир у дух мој.
Не буни спокојство његово
Безначајним узбунама.“

Тело располаже својим чулима и демонстрира своју животну енергију, али песник жели да каже да правога активизма нема без духа. Дух је покретач све животне енергије. Тело, коме се песник обраћа, симболише оне објективне, реалне животне категорије које, ипак, нису способне да се уздигну до апстракције. У духу је моћ стварања апстрактних идеја. У потрази за животним резултатима тело својом страшћу и реакцијом ремети душевни мир човека. У овој се песми тело и дух као два нераздвојна чиниоца људског бића појављују као две међусобно супротстављене категорије. Сва телесна узбуђења, поручује песник, морају бити под контролом духа. Безначајна су телесна реаговања ако су одвојена од човечије свести.

Свест преузима на себе сву одговорност људског бића и има прворазредну, примарну улогу. Песник телу додељује секундарну улогу и према њему се поставља као нечему што му не припада:

„Ко незван гост лупаш на врата
И лармаш.
Смири се, ћути у предсобљу.
Тело! Тело!“

У алегоричној слици песник успоставља границу између тела и духа а у ствари то је она граница између телесних захтева и духовне врлине. Смиривање тела захтевом да „ћути у предсобљу“ представља метафору којом се сугерише да је дух у „соби“, ту, недалеко од тела, чиме се у ствари отклања могућност упадања у апсурд.

Видаковићева лирика није изразито мисаона и не улази у оквир чисте метафизике. Његова мисао проистекла је из чисте емоције и као таква дотакла се суштине, узрока и последице неке животне појаве. Ако није филозофска, она је као интелектуалистичка и свакако поетска у извесној мери прожимала песникову елегична, љубавна, родољубива и религиозна осећања. Видаковић је био индивидуалиста, чисти лиричар и нежни песник у чијој песми је без обзира на главни мотив било доста алегорично- мисаоних момената. Иако даровит песник, Видаковић није био толико зрео уметник да би се од њега очекивала мисаона продорност једнога Милана Ракића, на кога се, као на изграђеног интелектуалца и знатно старијег, угледала цела млађа генерација. Ако његова поезија није располагала дубокомисленим поставкама, у његовим критичким чланцима налазимо више моралистичких и филозофских размишљања која га чине мисаоним писцем. И на крају, мислимо, да има довољно аргумената који не иду у прилог исфорсираном критичком мишљењу да је Видаковић премало мислен писац.

А када се говори о форми потребно је рећи да је Видаковић био способан да савлађује и компликоване песничке облике. У неким песмама је покушавао да оствари форме преузете од других песника и из других књижевности. Има песама са затвореним, строгим облицима и песама слободније форме. Био је проповедник и заговорник слободног стиха, али се користио и везаним краћим и дужим стихом. Подједнако је виспрен песник у везаном и слободном стиху. Песме везаног стиха су музикалније од песама слободног стиха. Најчешће се Видаковић служио једнаестерцем и дванаестерцем, стиховима које су усавршили Дучић и Ракић. Међутим, његове песме се одликују честом изменом ритма. Има он и разиграних кратких стихова у свом песничком изразу. Песме су му различите метрике и компоноване су од лирских седмераца, осмераца преко епског десетерца који, у некој врсти трагичне патетике, песми даје узвишен статус и достојанствен стих. У неким песмама помешани су стихови од деветерца до стиха са четрнаест па и више слогова. Ритам песме му се тако преко краћих стихова разлива у

дванестерцима и дужим стиховима. Стихове је градио ослањајући се на ритамску структуру и природу српског језика. Уједињавао их је у различитим строфама. У његовим песмама преовладава катрен, али има строфа са пет, шест и више стихова. Наилазимо и на недовршене и несређене песме са строфом изломљеног стиха (*Далеко*) и на необичну стилску форму стиха (*Девојци*) где имамо смену осмерца и четверца а римују се први и други стих, четврти и пети, трећи и шести. Има занимљивих песама (*Залутао спомен*) у којима је експериментисао формом и покушавао да овлада комплексним техникама стиха. У организацији стихова Видаковић се користио и опорачењем чиме је преносећи део једне синтаксичке целине из једног стиха у други песма добијала разговорни карактер.

У овој Видаковићевој поезији падају у очи складни катрени дужег стиха са укрштеном римом у складу са нашом најбољом традицијом. Видаковић има и парне риме где се гласовно подударују речи у два узастопна стиха као и обгрљене риме и понављања целих стихова у строфама. Песнику је стало да у први план избије емоција и порука па је често кршио природу ритмичности и одустајао од њених закона.

Језик му је језгровит, једноставан и јасан, а стил треперав и живахан. Употреба неких израза или понегде нескладних песничких слика израз су песникове младалачке занесености којим се у знатној мери не нарушава склад његовог стила и језика. Богат језички фонд којим располаже млади песник је врло значајан фактор у његовом уметничком стварању.

Кад се пажљиво ишчитају ове Видаковићеве интимистичке песме слободне форме, може се без напора запазити да међу њима има зрелих остварења која несумљиво говоре о његовом песничком таленту. Многе од њих својом песничком снагом надмашују *Царске сонете* и показују да ова збирка сонета није једини извор из кога се данас могу изводити закључци о његовом песничком домету. Видаковић је био песник с префињеним осећањем, даровит и довољно мисаон за своје младе године. У свом лирском опусу он има низ песама с високим поетским надахнућем које могу да пруже задовољство и савременом читаоцу.

На крају, може се рећи да је то поезија медитативно – дискурзивног типа, присна, непосредна и меланхолична. Остала је несређена и неуједначена јер је песник умро млад, пре него што је сазрео као песник и пре него што је пронашао свој оригинални израз. На жалост, није имао кад да оствари праву песничку вредност.

A SIGNIFICANT POETIC ACHIEVEMENT

An attempt of the interpretation of intimate lyric poems of Miloš Vidaković Obrad Lukić, PhD

Abstract: Miloš Vidaković was a writer of the movement Mlada Bosna (*Young Bosnia*), who remained insufficiently studied and unjustly little known and recognized

in our literary-historical science. He wrote lyric poems in free form, sonnets, and literary criticism. The poet was ideologically related to Mlada Bosna (*Young Bosnia*) and was a member of the group of the most prominent poets and critics from Mlada Bosna (*Young Bosnia*). Even today, literary criticism does not provide more appropriate definition of his poetry, although it has been more than a hundred years since the publication of his first works in the magazine "Zora"(1908). The main issue of detailed analysis of his work remained unsolved.

This work should show that aesthetic, artistic, and ideological values of poetry of Miloš Vidaković are not enough observed. This work will include Vidaković's intimate lyric poems in free form. Based on a deeper and more comprehensive analysis of this poetry, the central objective of the research is to find more convincing literary-critical arguments for overcoming stereotyped value judgments and to present the poet as an artist and a national fighter.

The essence of the work is to observe and describe basic aesthetic and moral values of poetry of Miloš Vidaković by using the method of analysis and more detailed interpretation and taking into account the social reality of the period in which the poet lived.

Key words: *lyrical images, motives, feelings, love, beauty, happiness, life, cheerfulness, optimism; sadness, pain, hopelessness, despair, mysticism, pessimism, death.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Песме Милоша Видаковића објављене у часописима који су излазили у Сарајеву у време пред избијање Првог светског рата (*Зора, Српска ријеч, Босанска вила и Народ*)
2. Димитрије Митриновић: *Национално тло и модерност*, Босанска вила, 1908, XXIII, 19.
3. Боривоје Јевтић: *Идеје и дела*, Српска омладина, 1913, I, 6-7.
4. Драгутин Мрас: *О поезији*, Босанска вила, 1913, XXVIII, 9.
5. Јован Скерлић: *Догматичка и импресионистичка критика*, Писци и књиге IV, Београд, 1920.
6. Јован Кршић: *Књижевна улога Сарајева пре ослобођења*, Живот, 1953, III, 10-11.
7. Војислав Богичевић: *Млада Босна-писма и прилози*, Свјетлост, Сарајево, 1954.
8. Зоран Гавриловић: *Српска модерна*, Сарајево, 1960.
9. Јован Скерлић: *Историја новије српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967.
10. Јован Дучић: *Песме о песницима*, Матица српска-Српска књижевна задруга, Нови Сад-Београд, 1971.